

دادرسی الکترونیک در حقوق ایران؛ اهداف، مبانی و ویژگی‌ها

زهرا زاده حسین علیائی^۱
احمد احمدی^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۱۲/۱۳ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۷/۰۲/۲۸

چکیده

عدالت مفهومی است که بشر از آغاز تمدن خود می‌شناخته و برای استقرار آن کوشیده است. حقوقدانان همواره در تلاش بوده‌اند تا با ارائه راهکارهای مناسب به دادرسی سرعت بخشند و اجرای عدالت را در کم‌ترین زمان میسر سازند. در این راستا می‌توان از دادرسی الکترونیک جهت رفع اطاله دادرسی، تسریع در امور جاری محاکم، افزایش دقت، جلوگیری از سردرگمی اشخاص در پیگیری پرونده‌ها، جلوگیری از طرح دعاوی تکراری، پیشگیری از وقوع جرم و ... بهره جست. دادرسی الکترونیک فرایندی نوین است که می‌تواند بسیاری از مشکلات روند دادرسی در نظام حقوقی را برطرف ساخته و کمک بزرگی در جهت تحقق هدف اساسی حقوق، یعنی برقراری عدالت و پاسخ‌گویی قانونی در کوتاه‌ترین زمان، باشد. به لطف دادرسی الکترونیکی محدودیت‌های زمانی و مکانی به طرز شگرفی کاهش یافته است. کاهش هزینه‌های سیستم قضایی، افزایش سرعت انجام کارها، انسجام در مجموعه اطلاعات سیستم قضایی، افزایش امنیت قضایی و اداری از دیگر دستاوردهای دادرسی الکترونیکی است. در این تحقیق نویسنده برآن است تا با بررسی اهداف، مبانی و ویژگی‌ها آیین دادرسی الکترونیک، با معرفی هر چه بیشتر دادرسی الکترونیک، ابهامات موجود در این زمینه را نیز پاسخ گوید.

کلید واژه‌ها

دادرسی، الکترونیک، مبانی، اطاله دادرسی، جرایم رایانه‌ای

^۱دانش‌آموخته حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران، zahrazadehosein@gmail.com

^۲استادیار حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد، ایران، نویسنده مسئول:

chako1359@yahoo.com

مقدمه

حقوقدانان همواره در تلاشند تا به روند دادرسی سرعت بخشیده، اجرای عدالت را در کمترین زمان میسر ساخته و اعتماد اشخاص به دستگاه قضایی را افزایش دهند. منظور از تسریع این است که تا حد امکان در دادرسی گام سریعی بدون این که حقوق اساسی فرد، مانند اصل برائت، حق دفاع او و نظم قضایی صدمه ای وارد آید، برداشته شود. (خزایی، ۱۳۷۶، ص ۱۴۳)

امروزه اهمیت فناوری اطلاعات به منظور افزایش سرعت و دقت فعالیت‌های مختلف سازمان‌ها و در نتیجه بالا بردن بهره‌وری آنها به روشنی مشخص شده است. خصوصاً سازمان‌هایی که بخش‌های مختلف آن در مناطق جغرافیایی پراکنده و دور از یکدیگر قرار گرفته‌اند و یا موسساتی که موظف به انجام کارهای متنوع و متعدد هستند، بسیاری از مشکلات خود را از طریق این فناوری رفع می‌کنند. از جمله این سازمان‌ها، قوه قضاییه می‌باشد. الکترونیکی شدن دادرسی‌ها، روندی است که بیش از یک دهه در کشورهای پیشرفته مورد استفاده قرار می‌گیرد. منظور از دادرسی الکترونیکی، بهره‌برداری از ابزارها و روش‌های الکترونیکی ارتباطی و اطلاعاتی برای طرح دعوی در دادگاه و انجام فرایند دادرسی از تسلیم دادخواست و شکواییه و ابلاغ اوراق قضایی تا رسیدگی به دعوی و دلایل و صدور رأی و اجرای آن است. تلفن همراه، نشانی رایانامه و وب گاه‌های اینترنتی از مهم ترین این ابزارها هستند. (زرکلام، ۱۳۹۱، ص ۱۳۱)

در واقع دادرسی الکترونیکی به معنای استفاده از سیستم الکترونیکی و انجام فعالیت‌ها به روشی غیر از روش سنتی می‌باشد. بنابراین اصطلاح دادرسی الکترونیکی به نوع متفاوتی از رسیدگی ماهیتی یا به نوع متفاوتی از عدالت اشاره ندارد، بلکه منظور توان قضایی متفاوت می‌باشد که دادگاه‌ها از ابزارهای نوین در رسیدگی‌های قضایی خود استفاده می‌کنند. لیکن این امر به معنای تغییر ماهیت رسیدگی نمی‌باشد بلکه تنها تفاوت در ساختار خارجی رویه‌ها دیده می‌شود. (پوراستاد، گلنوش، ۱۳۸۹)

در این نوع از دادرسی اصل بر حضور غیرفیزیکی در طول دادرسی و محاکمه است. جهت تحقق این امر نیز از فناوری‌های رایانه‌ای و اینترنتی استفاده می‌گردد. بدین صورت که از طرح دعوی تا رسیدگی و محاکمه و صدور حکم، روند دادرسی به صورت الکترونیکی و غیر حضوری انجام می‌گیرد و اشخاص دخیل در پرونده از طریق رایانه و ارتباط از راه دور در جلسه محاکمه حاضر می‌شوند. این روند که از ابتدای دهه ۸۰ شمسی در ایران با استفاده از سیستم مدیریت

پرونده قضایی cms¹ در قوه قضاییه شروع شد، در سال ۱۳۹۲ با تصویب قانون آیین دادرسی الکترونیکی وجهه قانونی به خود یافت.

در این مقاله در سه بخش به جلوه‌های آیین دادرسی الکترونیکی در حقوق ایران، تحت عناوین اهداف، مبانی و ویژگی‌ها پرداخته ایم و بدین طریق خواسته‌ایم تا دادرسی الکترونیکی را بیشتر معرفی نموده و خलाهای موجود در این موضع را پاسخ داده باشیم.

۱ - اهداف آیین دادرسی الکترونیک

از نظر حقوقدانان، قانون‌گذار حکیم است و تصویب هر قانونی حکمت و هدفی دارد. برای رسیدن به یک هدف خوب کافی نیست که متنی از یک کتابی ترجمه شود و یا یک قانونی از یک کشور خارجی اقتباس شود. باید دید این قانون در این محیط و با وضع فعلی چه بازتابی دارد و چه نتایجی ممکن است بر آن بار بشود و به آن نتایج توجه شود. (کاتوزیان، ۱۳۷۷) در این جا نیز دو دیدگاه وجود دارد: یک دیدگاه معتقد است که؛ مبنا در قانون، عدالت است. اما نظریه دیگر بر آن است که مبنا در قانون، اراده و قدرت حکومت است. (کاتوزیان، ۱۳۸۷، ص ۳۲)

به بیانی دیگر، همانگونه که اصل ۱۵۶ قانون اساسی نیز به آن اشاره دارد، هدف اصلی از تمامی قانون‌گذاری‌ها، تحقق نظم و عدالت در جامعه می‌باشد. مطابق این اصل: « قوه قضاییه قوه‌ای است مستقل که پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی و مسئول تحقق بخشیدن به عدالت است. » بنابراین برای آنکه قانون بتواند عدالت را تأمین کند، ابتدائاً باید خود قانون بر پایه عدالت شکل بگیرد، سپس به طور کامل نیز اجرا گردد. با این وجود در وهله عمل اجرای قانون و دادرسی با مشکلاتی تحت عنوان اطلاع دادرسی رو به رو است، که باعث کندی روند دادرسی می‌گردد. عوامل زیادی می‌توانند باعث ایجاد اطلاع دادرسی شوند، که بعضی از آنها عبارتند از: طرح دعوی غیر صحیح، وجود اشکالات و اشتباهات در روند ابلاغ اوراق قضایی، تعلل و تأخیر ادارات و نهادهای دولتی در پاسخ به استعلامات، عدم استفاده از خدمات الکترونیکی و ابزار پیشرفته و تکنولوژیک در بخش‌های مرتبط با دادرسی و قضاوت، افزایش مراحل دادرسی، افزایش جمعیت دادگاهی، در نتیجه مراجعه حضوری به دادگاه‌ها جهت اقامه دعوی و ...

¹ - Content Management System

این در حالی است که اجرای عدالت و قانون به طور کامل، رفع اطلاع دادرسی و اجرای دادرسی در سریع‌ترین زمان ممکن از اهداف اصلی تمام نظام‌های حقوقی دنیا بوده است. در این راستا نظام‌های حقوقی از تمامی امکاناتی که بتواند این هدف را محقق کند، استفاده می‌کنند. بدین جهت استفاده از اختراعات و یافته‌های تکنولوژیکی بشری در سازمان‌های قضایی، می‌تواند بسیار مؤثر واقع گردد. امکانات اینترنتی و رایانه‌ای همچنان که باعث تحول نظام جهانی شده‌اند، می‌توانند باعث پیشرفت نظام دادرسی شده و مشکلات مربوط به کندی روند دادرسی را از میان بردارند. برای تحقق این هدف در تابستان سال ۱۳۸۰ رئیس قوه قضاییه مأموریت بررسی مشکلات و مسائل موجود در این قوه را به تیمی ۱۹ نفره متشکل از ۶ کارشناس مسائل سیستمی و ۱۳ کارشناس حقوقی سپرد، تا آن‌ها با حضور در «مجتمع قضایی شمیران» به بررسی سیستمی و گردش پرونده در آن محل بپردازند. نتیجه تلاش یک ساله این گروه انتشار ۱۳ جلد کتاب شامل ۱۱ جلد مطالعات استراتژیک، یک جلد مطالعات تطبیقی از ۲۰ کشور جهان و یک جلد کتاب «تحلیل و بررسی وضعیت موجود و راهکارهای آینده» بود. (غنیان، مهدیه، ۱۳۸۷) در این کتاب‌ها، مسائل و مشکلات بر سر راه توسعه قضایی کشور به تصویر کشیده شده و هشت استراتژی مهم برای مرتفع شدن آن‌ها پیشنهاد و بر همین اساس طرح ده ساله توسعه قضایی نیز ارائه شد. مکانیزه کردن قوه قضاییه یکی از هشت استراتژی مهمی بود که برای توسعه قضایی کشور پیشنهاد و به منظور محقق شدن این امر، چندین طرح تعریف شد، که دادگاه الکترونیک یکی از طرح‌های تعریف شده در این بخش بود. در این جهت، قوه قضاییه، در سال ۱۳۸۱ طرح سیستم مدیریت پرونده قضایی را مطرح کرد. این سیستم که از آن به عنوان دادرسی الکترونیک نیز نام برده می‌شد، بر الکترونیک و مکانیزه کردن برخی از مراحل دادرسی استوار بود. لیکن با وجود تعریف کارکردهای متعدد برای این سیستم، در ابتدا قوه قضاییه این سیستم را برای جا به جایی اطلاعات و انجام امور اداری خود مورد استفاده قرار داد. اما بعدها در سال ۱۳۹۱ با انتشار آیین نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی امکان استفاده مردمی، از این سیستم را نیز فراهم نمود. این آیین نامه نیز با وجود بر گرفتن موارد متعدد جهت الکترونیک کردن و سرعت بخشیدن به دادرسی از قبیل ایجاد دفاتر الکترونیک مربوطه، طرح و ثبت دعاوی حقوقی و کیفری، امضا، ابلاغ، احضار الکترونیک و دریافت هزینه دادرسی بصورت الکترونیک؛ در عمل، خدمات دفاتر قضایی تأسیس شده بر اساس این آیین نامه فقط محدود به ثبت پرونده‌های حقوقی و نه کیفری، دریافت هزینه‌های دادرسی، امضای الکترونیک و ارائه شماره پیگیری جهت مشاهده روند دادرسی از طریق

اینترنت بود. با وجود غیر قابل انکار بودن تأثیرات مثبت اقدامات انجام گرفته، نیاز به یک طرح قوی‌تر، کامل‌تر و قانون‌مندتر جهت افزایش بازخورد دادرسی به شکل محسوسی نمایان بود. در سال ۱۳۹۰ قوه قضاییه طرح راهبرد و اهداف برنامه پنج ساله قوه قضاییه را در جهت توسعه و بهبود سیستم قضایی تصویب و ابلاغ نمود. راهبردی که بعد ها با توجه به اهداف ذکر شده در آن می‌توان گفت مهم‌ترین منشا تصویب قانون دادرسی الکترونیکی بود. در سال ۱۳۹۲ قانون آیین دادرسی الکترونیکی به تصویب رسید. در تاریخ ۲۴ / ۵ / ۱۳۹۵ نیز در راستای اجرای مواد ۱۷۵ و ۱۷۶ قانون آیین دادرسی کیفری «آیین نامه نحوه‌ی استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی» به تصویب رئیس قوه قضاییه رسید.

راهبردها و سیاست‌هایی که قوه قضاییه هر کشور اتخاذ می‌نماید به نوعی شکل دهنده اهداف قانون‌گذاری آن کشور است. با توجه به سیر اقدامات و قانونگذاری‌هایی که برای الکترونیکی شدن دادرسی در ایران صورت گرفته است، می‌توان موارد ذیل را به عنوان اهداف آیین دادرسی الکترونیک در حقوق ایران نام برد:

تغییر فرهنگ دادرسی، رفع اطاله دادرسی و منطقی ساختن زمان تحقیق، دادرسی و اجرا، ارتقای کیفیت تحقیق و دادرسی و اتقان آرای صادره، تشریفات زدایی مادی، استفاده از ابزارهای نرم به جای وسایل سخت در دادگستری، تسریع در خدمات‌رسانی قضایی به مردم، کاهش جمعیت دادگاهی، کاهش منازعات مردمی، جلوگیری از انحرافات اداری، کاهش هزینه، امکان دسترسی سریع و آسان به سوابق قضایی افراد در سراسر کشور، ارتقای سطح امنیت شبکه‌های الکترونیکی و بانک‌های اطلاعاتی، کاهش حجم کاغذی در قوه قضاییه و نظام مند ساختن سیستم بایگانی این نهاد، حذف برخی واسطه‌ها در روند رسیدگی به یک پرونده، ایجاد شناسنامه حقوقی برای اشخاص، ساماندهی نظام دسترسی اشخاص به اسناد و مدارک، استانداردسازی و ارتقا سطح حفاظت و امنیت فیزیکی اسناد و مدارک و امکان نگهداری از آنها، توسعه خدمات الکترونیک، توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات، توسعه آمادگی سازمانی در بهره‌گیری از فناوری‌های نوین کاربردی، هوشمندسازی و کارآمدسازی نظام قضایی مبتنی بر به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات، توسعه و ارتقای آیین دادرسی کیفری از طریق شورای راهبردی الکترونیک، سازماندهی خدمات و آمار و اطلاعات دقیق قضایی از طریق تشکیل مرکز ملی داده‌های قوه قضاییه، ساماندهی اطلاعات و ارتباطات الکترونیکی بین ضابطان و دستگاه‌های قضایی، محاکم و سایر اشخاص حقیقی و حقوقی و امکان دسترسی به اطلاعات از طریق شبکه ملی عدالت اصلاح فرایند تقدیم لوائح قضایی به مجلس، توسعه کمی و

کیفی اطلاع‌رسانی و پاسخگویی در جامعه، افزایش سطح ارتباطات و همکاری‌های بین‌المللی، توسعه تعامل و ارتباطات با دولت، مجلس و سایر نهادها، ارتقای کارایی و اثربخشی نظام کنترل و نظارت سازمانی، توسعه ارتباطات آموزشی و پژوهشی از طریق راه‌اندازی درگاه ملی قوه قضاییه آموزش، اصلاح و تنقیح قوانین حقوقی و کیفری با رویکرد حس‌زدایی، بهبود وضعیت دسترسی به قوانین، تنقیح و یکپارچه‌سازی قوانین، حفظ منابع طبیعی؛ در دادرسی الکترونیکی نسخه‌های کاغذی، پرونده‌ها، مدارک و ... به یک نسخه الکترونیکی تبدیل می‌شود و با این عمل با کاهش موارد مصرف موجبات کارایی و در نتیجه بهره‌وری را هر چه بیشتر فراهم می‌کند و ...

۲- مبانی دادرسی الکترونیک در حقوق ایران

واژه « مبنا » در دانش حقوق، عبارت است از نیروی الزام آور حقوق و مقامی که ارزش قواعد حقوق را تأمین می‌کند و پایه همه قواعد آن به شمار می‌آید (کاتوزیان، ۱۳۸۷، ص ۱۳). در این مبحث به مبانی دادرسی الکترونیکی در دو عنوان اطلاع‌دادرسی و پدیدار شدن جرایم رایانه‌ای و سایبری می‌پردازیم.

۲-۱- اطلاع‌دادرسی

توسعه قضایی آرمانی اجتماعی است و در ساختار قضایی کشور دنبال می‌شود. اما همیشه مشکلاتی بر سر راه تحقق آن وجود دارد که به استناد گفته‌های مختلف مقام‌های قضایی می‌توان مهم‌ترین آن را اطلاع‌دادرسی دانست. این مشکل باعث تراکم پرونده‌ها در مراجع قضایی، کاهش اقتدار قوه قضاییه و مهم‌تر از همه، ایجاد فاصله بین کیفر و عمل مجرمانه و اثر بازدارندگی مجازات شده است.

اطاله که در لغت به معنای دراز کردن، به درازا کشیدن است (معین، ۱۳۸۲، ص ۶)، در اصطلاح حقوقی به معنای طولانی شدن نامعقول و غیر متعارف جریان رسیدگی به پرونده‌ها در مراجع قضایی است و یا هر آن چیزی که به صورت غیر طبیعی موجب شود دادرسی بیش از موعد مناسب خود به طول انجامد. (هدایتی، ۱۳۴۲، ص ۶)

در دادگستری کنونی، کثرت دعاوی مطرح شده و در نتیجه تعداد زیاد دعاوی ورودی به هر شعبه، کمبود قضات و ضعف مدیریت، تکیه بر مبادلات کاغذی و لزوم مراجعه حضوری اشخاص ذی‌نفع باعث اطلاع‌دادرسی و کندی روند رسیدگی شده است. چنین وضعیتی در دادرسی‌های کیفری هم وجود دارد. (گلدوست جویباری، اکبری، ۱۳۹۰) بدون تردید الکترونیکی شدن

دادرسی‌ها می‌تواند به صورت قابل ملاحظه‌ای از مدت زمان رسیدگی به دعاوی بکاهد و به روند احقاق حق سرعت دهد. اطلاع دادرسی از مهم‌ترین عوامل تاثیرگذار در روند الکترونیکی شدن دادرسی‌هاست، چرا که یکی از اهداف اصلی پایه‌ریزی دادرسی الکترونیکی در قوه قضاییه، رفع اطلاع دادرسی و تسریع در دادرسی است. عوامل مختلف و زیادی می‌تواند باعث اطلاع دادرسی گردد، که در ذیل به عواملی که بیشتر در شکل‌گیری امر دادرسی الکترونیکی نقش داشته‌اند اشاره می‌گردد.

۲-۱-۱- کثرت قوانین و پراکندگی آنها

مطابق با اصل ۱۶۷ قانون اساسی، قضات موظفند حکم مربوط به دعوی را مستند به قانون صادر نمایند. این امر نیز مستلزم تسلط کامل بر قوانین و آرا وحدت رویه می‌باشد. با اینکه تسلط و آگاهی قضات بر قوانین، انتظاری معقول است. لیکن با توجه به دو مقوله، کثرت و پراکندگی قوانین، باید گفت که این امر کاریست دشوار.

از آنجایی که در هر رشته‌ای از علوم، متخصصین آن برای خود ابزار کار دارند، در امر قضا و قضاوت نیز ابزار کار برای هر قاضی قانون موضوعه است. هر چقدر ابزار کار دقیق باشد قاضی را سریع‌تر به سر منزل مقصود که همانا احقاق حق و اجرای عدالت است، رهنمون خواهد کرد. در حال حاضر تعداد قوانین فعلی آنقدر کثیر است که قاضی یا وکیل را سر در گم می‌کند. (ابراهیمی، ۱۳۷۹، ص ۱۷۵) مسئله کثرت قوانین، که از آن تحت عنوان تورم قانونی یاد می‌شود، یکی از اصلی‌ترین معضلات موجود در نظام‌های حقوقی کنونی است و غالباً در حوزه قوانین کیفری مشاهده می‌شود و به عنوان پدیده تورم کیفری شناخته می‌شود. منظور از تورم کیفری، تصویب بدون ضرورت مقررات کیفری و قطور نمودن بی‌رویه مجموعه قوانین جزایی با جرم‌انگاری‌های جدید است. (پاشاوند، ۱۳۹۱، ص ۹)

جهت حل این مشکل، قوه قضاییه راه حلی تحت عنوان مکانیزه کردن یا خود کارسازی فرایند دادرسی (از اولین گام‌های الکترونیکی کردن دادرسی‌ها) را به اجرا درآورده است. این پروژه تمامی مواد قانونی مربوط به یک موضوع و عنوان مجرمانه را گردآوری نموده و در حافظه رایانه گنجانده است، که با وارد کردن عنوان مربوطه و فشار یک کلید تمامی مواد مربوط به آن عنوان در دسترس دادرس قرار می‌گیرد. به این ترتیب قاضی از جستار در کتب قانونی و یافتن قانون حاکم که گاهی بسیار زمان بر است، بی‌نیاز می‌گردد.

۲-۱-۲- فراوانی جمعیت مراجعین به دادگاه

علت نیمی از مراجعه کنندگان به دادگاه، طرح دعوی و اطلاع یافتن از وضعیت پرونده مطروحه بوده است. این امر باعث می‌شود تا جمعیت دادگاهی افزایش پیدا کرده و مسئولین دادگاه ناتوان در پاسخ‌گویی به مراجعین شوند. کاستن این آمار از یک طرف و لزوم اطلاع رسانی و پاسخ‌گویی به ارباب رجوع از طرف دیگر، امری بود که قوه قضاییه را بر آن داشت تا از امکانات الکترونیکی جهت حل این مسئله استفاده کند. بدین صورت که با طرح پرونده از طریق رایانه و اینترنت مشکل مراجعه به دادگاه و با راه اندازی وب سایت متعلق به قوه قضاییه مشکل پاسخ‌گویی حضوری به مراجعین، می‌توانست برطرف گردد. این سیستم به هر پرونده یک شماره ۱۶ رقمی اختصاص می‌دهد که در سطح کشور منحصر به فرد است و مراجعین می‌توانند از طریق این شماره و رمز شخصی ۵ رقمی‌ای که در زمان ثبت پرونده کاربر در اختیار آنها قرار می‌گیرد با مراجعه به سایت قوه قضاییه نسبت به پیگیری و اطلاع از اقدامات انجام گرفته بر روی پرونده آگاهی حاصل نمایند. نتیجه این امر نیز، کاهش مراجعات غیرضروری است. (هاشمی، یوسفی، ۱۳۹۴، ص ۱۹۸)

۲-۱-۳- عدم توانایی در پاسخ‌گویی مناسب

یکی از خواسته‌های اساسی و بحق مراجعین دادگستری پاسخ‌گویی سریع و انجام امور در کمترین زمان و بدون معطلی است، امری که در سیستم سنتی به علت زمان بر بودن انجام کارها، مراجعات مکرر و ... تحقق آن با دشواری مواجه بود؛ لذا شیوه سنتی زمینه بروز نارضایتی را فراهم می‌ساخت. اما امروزه می‌توان با استفاده از فناوری اطلاعات و قابلیت‌های سیستم مکانیزه، از طریق تسریع در پاسخ‌گویی، صرفه جویی در زمان، بهبود کیفیت، بهبود نحوه ارائه خدمت، بهبود تعامل با مراجعین و ایجاد زمینه ارتباط غیرحضوری؛ موجبات تأمین رضایت مراجعین را به سادگی فراهم ساخت. همچنین با توجه به اینکه، شفاف‌سازی و مستندسازی نحوه ارائه خدمات به ارباب رجوع یکی از محورهای طرح تکریم ارباب رجوع می‌باشد، می‌توان از سیستم مکانیزه و الکترونیکی اداری به عنوان راهکار پیاده‌سازی این امر در سازمان‌ها بهره جست. (هاشمی، یوسفی، ۱۳۹۴، ص ۲۰۲)

۲-۱-۴- مفقود شدن پرونده‌ها و ضعف در سیستم بایگانی

گاهاً به جهت کوتاهی کارمندان اداری دادگاه‌ها، در تنظیم، نگهداری و بایگانی کردن پرونده‌ها، پرونده‌ای در دادگاه به طور موقت و یا حتی برای همیشه مفقود و یا برکه‌هایی از آن

گم می‌شد، (گلدوست جویباری، اکبری، ۱۳۹۰، ص ۳۰۱) امری که علاوه بر اطلاع دادرسی موجب تضییع حقوق اشخاص می‌گشت. این مشکل از طریق طرح دعوی، ارسال پرونده، ثبت پرونده، بایگانی کردن پرونده به صورت مجازی و الکترونیکی قابل حل بود. بدین جهت نیز سیستم الکترونیکی قوه قضاییه راه اندازی شد. در این سیستم کلیه عملیات کاری مانند ثبت، تعیین وقت، آمار کردن دادنامه، اندیکاتور وارده و صادره، صدور انواع اوراق قضایی، جستجوی پرونده، کپی برداری در زمان انتقال و گزارش های مختلف به صورت مکانیزه انجام می‌شود.

۲-۱-۵- عدم استفاده از تکنولوژی پیشرفته جهت تسریع در کارها

عدالت قضایی و اجرای آن منوط به داشتن یک سیستم غنی و قوی دادرسی است که با روش‌ها و شیوه‌های علمی و عملی به نیازهای انسان امروز و پیچیدگی مسائل مبتلا به او، اعم از حقوقی و قضایی پاسخ گوید. یک سیستم دادرسی مطلوب آن است که در کوتاه‌ترین زمان به جریان یک دعوی با رعایت تمامی اصول و قواعد آیین دادرسی رسیدگی شده و رأی نهایی صادر و بدون فوت وقت اجرا گردد. همچنین امروزه برخی از جرایم طوری طراحی شده اند که با وسایل سنتی نمی توان آنها را کشف نمود، همانند کلاهبرداری رایانه‌ای، سرقت رایانه ای و ... (ابراهیمی، ۱۳۷۹، ص ۱۸۱) انجام تمامی امور در فرایند دادرسی به صورت دستی و سنتی مانع تحقق این هدف می‌گردید.

از این رو لازم بود که قوه قضاییه نیز به منظور کشف سریع جرایم و رسیدگی به دعاوی مطروحه مجهز به تکنولوژی روز باشد و دادگاه‌ها با استفاده از آن، هر چه سریع‌تر به پرونده‌ها رسیدگی کرده و مانع اطلاع دادرسی گردند. برای این منظور نیز دادرسی الکترونیکی و استفاده از تجهیزات تکنولوژیکی می‌توانست راهکار درستی باشد.

۲-۱-۶- دیرکرد در پاسخ گویی به استعلامات

با توجه به فنی و تخصصی بودن برخی از امور و عدم امکان اشرافیت به تمامی آنها، به ناچار باید از متخصصین و مطلعین امر و نهادهای مرتبط با مسئله، کمک گرفت و از آنها استعلام خواست. در بسیاری از موارد استعلامات قضایی از مراجع اداری و پاسخگویی به موقع آنان نقش مؤثری در نتیجه دادن دادرسی بین طرفین دعوی دارد و به همان میزان که پاسخ استعلامات مراجع قضایی از سوی ادارات اجرایی و یا ارگان‌های دولتی با تأخیر واصل گردد، به همان میزان رسیدگی محاکم قضایی با تأخیر و تطویل مواجه خواهد شد. متأسفانه در حال حاضر روند پاسخ‌گویی به استعلامات طولانی بوده، بعضاً چندین ماه به طول می‌انجامد و گاهاً نیز پاسخ

داده شده صحیح نمی باشد. هرچند که ضمانت اجرای عدم اجرای دستورات قضایی و یا عدم پاسخ به استعلامات مراجع قضایی در مدت زمان معقول و منطقی با مراجع قضایی می باشد، لیکن به لحاظ محدودیت‌های زمانی و مدیریتی اکثر قریب به اتفاق قضات از این ضمانت اجرا استفاده نمی نمایند. اکثر مدیران قضایی بر این باورند که تشکیل چنین پرونده‌هایی به صلاح تشکیلات قضایی و مدیران اجرایی نمی باشد، به عنوان مثال وقتی برای وصول پاسخ یک استعلام، محکمه‌ای به مدت ده ماه پرونده را در نوبت قرار می دهد و پس از وصول پاسخ استعلام به خاطر وجود ابهام در پاسخ مذکور و یا اخذ توضیح در راستای پاسخ ارائه شده از اداره مزبور به مدت چهارسال در انتظار می نشیند، آیا نباید تدبیر دیگری در این خصوص اندیشید تا گناه این کم کاری به عهده قوه قضاییه نیفتد. اگر استعلام مراجع قضایی از مراجع غیر دولتی و یا شرکت‌های غیر دولتی باشد نیز همین وضعیت حکم فرما خواهد بود. با این تفاوت که ضمانت اجرایی برای آنها در نظر گرفته نشده است (عبادی، ۱۳۸۵، ص ۳۶). بدین جهت مکانیزه و الکترونیکی کردن اطلاعات در سیستم هر سازمان و پاسخ گویی به استعلامات از طریق رایانه، می تواند کمک بزرگی در تسریع دادرسی باشد.

۲-۱-۷- ناکارآمد بودن نظام ابلاغ

موتور محرک یک دادرسی، ابلاغ درست و قانونی دستورات و احکام و قرارهای مراجع قانونی می باشد. زیرا رسیدگی تمام مراجع زمانی می تواند قانونی باشد که مخاطب از جریان رسیدگی نسبت به خود اطلاع داشته باشد و این اطلاع زمانی محقق می گردد که تمام مراجع از یک واحد ابلاغ کارآمد و آموزش دیده و آگاه به قوانین ابلاغ برخوردار باشند (خورشیدی، ۱۳۹۴). در بسیاری از مواقع مشاهده شده که اطاله دادرسی ناشی از ایرادات در امر ابلاغ می باشد. که این امر موجب هزینه‌های بسیاری برای دادگستری و طرفین پرونده می باشد. مشکلات حاصل از ابلاغ اوراق قضایی همواره در نظام دادرسی موجود بوده است، همانند ابلاغ ناقص، عدم رعایت تشریفات ابلاغ، عدم اعاده به موقع اوراق بعد از ابلاغ به مرجع قانونی، عدم رعایت مهلت قانونی در امر ابلاغ تا جلسه رسیدگی، عدم رعایت مواد ۷۲ و ۵۴ ق.آ.د.م به وسیله دفاتر دادگاه در ارسال اخطار رفع نقص به خواهان تا روز جلسه دادرسی و ... ابلاغ از جمله موارد متنابه در ایجاد اطاله دادرسی محسوب می گردد. ابلاغ‌ها با سرعت مطلوب و دقت مورد انتظار انجام نمی شوند و در تمام مواردی که ابلاغ مطابق قانون انجام نشود، اگر هریک از طرفین مخاطب چنین ابلاغی در جلسه دادرسی حاضر نگردند، به دلیل وجود

نقص، ابلاغ انجام گرفته باطل تلقی شده و تجدید وقت صورت می‌گیرد. مشکلی که می‌توان با بهره‌جستن از فناوری‌های الکترونیکی در فرایند ابلاغ و اطلاع‌رسانی از طریق پست الکترونیکی از مضرات آن کاست.

۲-۱-۸- بی‌دقتی در تحویل و ثبت لوایح، درخواست‌ها، اعتراض‌ها و انجام امور مربوطه
در مواردی کادر اداری به خصوص مدیر دفتر در ثبت دقیق لوایح، اعتراض‌ها، درخواست‌ها و دادخواست‌های تجدید نظر و غیره و اقدامات لازم برای به جریان انداختن آن‌ها نظیر تنظیم و تدارک پرونده تجدید نظر جهت ارسال به مراجع ذی‌ربط کوتاهی می‌کنند. در این زمینه بایستی عدم دقت مدیران دفاتر را به هنگام تحویل اسناد و مدارک و دیگر اوراق مربوطه نیز اضافه کرد. کوتاهی کادر دفتری در تنظیم صحیح اوراق و شماره‌گذاری آن‌ها، در مواردی باعث می‌شود که یک برگ کوچک در پرونده به خصوص پرونده‌های قطور و پیچیده پیدا نشود و به دنبال آن، جلسه رسیدگی به هم خورده و تجدید شود (گلدوست جویباری، اکبری، ۱۳۹۰، ص ۲۹۹). در حالی که جهت حل این مشکل می‌توان از سیستم مجازی دادرسی الکترونیکی جهت ثبت و نگهداری پرونده‌ها و اوراق قضایی استفاده کرد.

۲-۱-۹- نیابت قضایی

هدف از تدوین مقررات قانونی نیابت قضایی در قالب مقررات شکلی در مسائل حقوقی، جلوگیری از وقفه احتمالی در رسیدگی‌ها است. هر مرجع قضایی از لحاظ صلاحیت محدود به یک حوزه مشخص است، اما همیشه نمی‌توان رسیدگی را محدود به همان حوزه قضایی کرد. چه گاهی دعوا در صلاحیت یک حوزه قضایی است اما دلایل و رسیدگی به آن در حوزه دادگاه دیگری باید به عمل آید یا اساساً در خارج از مرزهای کشور است؛ نیابت قضایی برای رفع چنین مشکلی طرح می‌شود. (خالقی، ۱۳۹۴، ص ۲۲۰) با این حال گاهاً نیابت قضایی بصورت کلی و مبهم و بدون تعیین دقیق موضوع نیابت صادر می‌گردد و یا مقام اجرا کننده نیابت موارد نیابت را به صورت کامل و یا صحیح انجام نمی‌دهد. امر نیابت قضایی با توجه به این موارد می‌تواند اثر معکوسی داشته و باعث اطلاع دادرسی گردد، چرا که نیابت از طریق مکاتبات با مرجع مخاطب نیابت صورت می‌گیرد و هر گونه نقص در امور نیابتی مستلزم صدور نیابت مجدد است. کاربرد فناوری‌های نوین دادرسی الکترونیکی می‌تواند زمان این روند را کاهش داده و باعث افزایش سرعت رسیدگی گردد. بدین جهت نیز این مورد را می‌توان از موارد مبانی دادرسی الکترونیکی محسوب کرد.

۲-۱-۱۰- عدم اعزام زندانی‌ها در وقت مقرر

این مشکل به دو علت روی می‌دهد، یکی کوتاهی مسئولان زندان در اعزام زندانی و حاضر نکردن به موقع او نزد دادگاه و دیگری کوتاهی مدیر دفتر شعبه در مکاتبه با مسئولان زندان برای حضور زندانی در دادگاه (گلدوست جویباری، اکبری، ۱۳۹۰، ص ۳۰۲). نتیجه هر دو مورد تجدید جلسه دادرسی و به دنبال آن طولانی شدن فرایند دادرسی خواهد بود.

۲-۲- پدیدار شدن جرایم رایانه‌ای و سایبری

با شیوع استفاده از رایانه، اینترنت و ابزارهای الکترونیکی مانند تلفن همراه، دستگاه‌های پرداخت و ... در زندگی شخصی و روابط اداری، بزهکاری و تخلف در استفاده از این ابزارها نیز، واقعه‌ای اجتناب‌ناپذیر است. آنچه امروز تحت عنوان جرایم رایانه‌ای، جرایم اینترنتی و جرایم فضای سایبری نام برده می‌شود، مجموعه‌ای از همین تخلفات و بزهکاری هاست که از طریق رایانه و ابزارهای الکترونیکی یا مؤثر بر رایانه واقع می‌شود و مصادیق متعددی از آن نیز در ذهن ما نقش بسته است.

متأسفانه به موازات افزایش کاربری اینترنت و تجارت الکترونیکی شاهد افزایش خاصی در میزان جرایم سایبری بوده‌ایم. تحقیقات نشان می‌دهد که در سال ۲۰۰۴ میزان جرایم سایبری، اشاعه ویروس ۵۰ درصد و کلاهبرداری ۳۰ درصد، افزایش داشته است. شایان ذکر است که هیچ گونه آمار دقیقی از میزان جرایم سایبری در ایران وجود ندارد، تنها می‌توان گفت که با توجه به حوادث مستند اخیر، این جرایم به طور چشم‌گیری در حال افزایش است. (عزتی، ۱۳۸۷، ص ۵۴)

جرم سایبری را می‌توان اینگونه تعریف نمود، جرمی علیه داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای ارتکاب یافته است، یا اینکه داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای وسیله ارتکاب آن بوده است. (بهرمند، کوره پز، سلیمی، ۱۳۹۲، ص ۱۴۸) به این ترتیب، تنها جرایمی در دامنه شمول این تعریف قرار می‌گیرند که از طریق فضای مجازی و با بهره‌گیری از ابزارهای اتصال به این فضا ارتکاب می‌یابند.

پدیداری جرایم رایانه‌ای، باعث برهم ریختن نظم مجازی جهانی گشت. سهولت در ارتکاب جرایم از طریق رایانه نیز باعث افزایش آمار این جرایم شد. با وجود تصویب قوانین متعدد در جهان و ایران جهت مقابله با این جرایم، نیاز بود تا دادرسی مربوط به این جرایم نیز تغییر یافته و همانند ارتکاب جرایم رایانه‌ای، به راحتی قابل اجرا باشد. بی‌شک در عصر فن‌آوری اطلاعات و

ارتباطات نباید انتظار داشت که قوانین ناظر بر فضای مجازی، از جمله قانون جرایم رایانه ای، تاب تحمل در مقابل پیشرفت‌های شگرف و بسیار سریع فن‌آوری‌ها را داشته باشند. لذا ضرورت احساس می‌شود که قوانین مذکور متناسب با این تحولات و با لحاظ ارزش‌ها و مبانی حقوقی و اسلامی، بازنگری شوند. در این راستا، استفاده از دادرسی الکترونیکی می‌توانست ترفند مناسبی در این زمینه محسوب گردد. به همین علت نیز در سال ۱۳۹۱ دفاتر خدمات الکترونیک قضایی و سپس در سال ۱۳۹۲ قانون آیین دادرسی الکترونیک شکل گرفتند.

۳- ویژگی‌های دادرسی الکترونیک

به مانند هر موضوعی، دادرسی الکترونیکی نیز دارای خصیصه و ویژگی‌هایی است که آن را متمایز ساخته و از دادرسی سنتی تفکیک می‌کند. که در ذیل به این ویژگی‌ها می‌پردازیم.

۳-۱- غیر قابل لمس و غیر مادی بودن

در محاکمات سنتی اصول رسیدگی بر تنظیم درخواست‌های حقوقی و یا کیفری بر روی کاغذ، ضمیمه نمودن دلایل و مدارک کاغذی بر درخواست طرح دعوی، ابلاغ حضوری و کاغذی اوراق قضایی، استوار است. بدین ترتیب در رسیدگی حقوقی سنتی دادرسی قابل لمس بوده و ماهیتی مادی دارد. در حالی که در دادرسی الکترونیکی با توجه به ثبت درخواست حقوقی و دلایل و مدارک در سیستم رایانه‌ای، پیگیری پرونده از طریق رایانه و ابلاغ الکترونیکی، ماهیت مادی و ویژگی قابل لمس بودن، وجود ندارد، به عبارت دیگر دادرسی الکترونیکی، غیر قابل لمس و غیر مادی است.

۳-۲- فرامرزی بودن

منظور از فرامرزی بودن دادرسی الکترونیکی، این است که این نوع دادرسی با فراهم نمودن شرایط تشکیل دادگاه به صورت مجازی، امکان حضور غیر فیزیکی در دادگاه و حضور از طریق رایانه و ویدئو کنفرانس، مرزها و مشکلات ناشی از مسافت طولانی را از میان برداشته و به اشخاص این امکان را می‌دهد که در هر محدوده جغرافیایی بتوانند در جلسه رسیدگی به صورت مجازی حاضر بوده و به دعوی خود رسیدگی کنند.

۳-۳- مکانیزه بودن

فرایند دادرسی الکترونیکی، بر انجام امور به صورت مجازی و مکانیزه استوار است. در این راستا نیز از فناوری‌های تکنولوژیکی از قبیل سیستم سمپ (cms)^۱ استفاده می‌کند. در سامانه سمپ، اطلاعات پرونده به صورت مکانیزه ثبت و نگهداری شده و امکان جست و جو و گزارش‌گیری از ویژگی‌های مهم این سامانه است. اطلاعاتی که تحت عنوان خلاصه پرونده در این سیستم ثبت و نگهداری می‌شود عبارتند از، اطلاعات اشخاص پرونده، خواسته‌ها و اتهام‌های مطروحه، وقت رسیدگی تعیین شده، دادنامه‌های صادر شده، قرارها و تصمیم‌های مهم اتخاذ شده. با استفاده از این سیستم، علاوه بر تهیه گزارش‌های آماری که توسط این سامانه قابل ارائه خواهد بود، نیازی به استفاده از دفترهای اندیکاتور، دادنامه، ثبت عرایض، اوقات و بازداشتی که در شعب دادگاه مورد استفاده می‌گرفت، نیست و این دفاتر به صورت مکانیزه در اختیار کاربران شعب است. از قابلیت‌های مهم این سامانه رعایت مهلت‌ها و مواعد در آیین دادرسی برای انجام امور و ثبت به موقع اقدام‌ها در سیستم است که در صورت انجام نشدن به موقع و ثبت نشدن آن در مهلت تعیین شده، سیستم نمره منفی برای شعبه و کاربر مسئول ثبت خواهد کرد که قابل بررسی و کنترل توسط مراجع قضایی بالاتر است (نگاهداری جوزانی، ۱۳۹۳، ص ۱۸).

۳-۴- سریع الوصول بودن

منظور از سریع الوصول بودن دادرسی الکترونیکی، امکان دسترسی آسان و بسیار سریع به پرونده و اطلاعات مربوط به آن است. استفاده از قالب الکترونیکی و مجازی در مدیریت و بررسی پرونده‌ها بسیار حائز اهمیت می‌باشد. به طوری که وکلا نیز می‌توانند از پرونده‌ها و نرم‌افزارهای متعدد مدیریتی جهت فهرست‌بندی پرونده‌ها و عکس متهمان همانند اسناد دیگر استفاده کنند. نرم‌افزارهای مدیریتی می‌توانند برای مدیریت و بررسی پرونده و همچنین پرونده‌سازی موثر واقع شوند. در گذشته نیز بررسی پرونده‌ها به صورت ذخیره کردن، جا سازی و نسخه برداری تعداد زیادی ورق بود که امروزه با پیدایش تکنولوژی دیجیتال، همه این اصول از میان رفته است و در این روش مدیریت جستجو تنها با جستجو یک کلمه هم می‌تواند انجام شود. در حالی که در گذشته این بررسی‌ها طاقت فرسا بود. اما امروزه ادارات قانونی متعهد به تغییر پرونده‌ها به پرونده‌های الکترونیکی می‌باشند تا از این طریق بتوانند پرونده‌ها را در پایگاه

^۱ - Content Management System

داده‌های الکترونیکی ذخیره کنند (حسینی، ۱۳۹۲).

۳-۵- امن بودن

مفقود شدن کل یا بعض پرونده‌ها، ضعف در سیستم بایگانی، وجود خطرات احتمالی جانی برای متهم و یا شهود در صورت حضور آنها در جلسه رسیدگی و ... از جمله مشکلاتی هستند که می‌تواند در روند دادرسی سنتی موجود باشد. (معاونت حقوقی و توسعه قضایی، ۱۳۸۵، ص ۵۱) در حالی که این مشکلات با توجه به الکترونیکی و مجازی بودن امور در دادرسی الکترونیکی، بسیار پایین‌تر بوده و دادرسی الکترونیکی دارای امنیت بالاتری است. دادگاه الکترونیکی برای تامین امنیت و محفوظ ماندن مذاکرات، از سیستم و تکنولوژی ssl^۱ استفاده می‌کند. (چای بخش، ۱۳۸۷)

۳-۶- غیر حضوری بودن

در آیین دادرسی الکترونیکی، اصل بر غیرحضور بودن دادرسی است. وضعیتی که در آن متهم به طور غیر حضوری مورد رسیدگی قرار می‌گیرد، بدین طریق که از ابتدای طرح دعوی تا صدور حکم، رسیدگی به صورت مجازی و الکترونیکی است و اشخاص دخیل در پرونده نیز فقط از طریق رایانه و اینترنت در جلسه حاضر می‌گردند.

۳-۷- یکپارچگی

در سیستم دادرسی الکترونیکی، اطلاعات مربوط به قوانین، نهاد قوه قضاییه، نهادهای مرتبط به قوه قضاییه، وکلا، متهمان و پرونده‌ها به طور هم زمان در اختیار کاربران متعدد قرار می‌گیرد و برنامه‌های مربوط به تدوین اسناد اطلاعاتی نظیر اخطاریه‌ها، قرارها و تعهدات (ضمانت‌ها) بر روی وب سایت قوه قضاییه و به صورت طرح‌های تنظیم شده ارائه می‌شود. برنامه‌های گزارش دهنده اطلاعات مربوط به پرونده‌ها به صورت جداولی ارائه می‌شود تا کنترل و نظارت بر کل جریان پرونده‌ها را تسهیل نماید (قاضی دادگستر، ۱۳۸۷). این ویژگی را می‌توان در بطن مواد قانون آیین دادرسی الکترونیکی یافت، از جمله مواد ۶۵۰، ۶۵۳، ۶۵۴ قانون آیین دادرسی الکترونیکی.

^۱ - Secure Socket Layer

۳-۸- اجباری و اختیاری بودن

در خصوص اجباری و یا اختیاری بودن دادرسی الکترونیکی، نظر موجود به این صورت است: «از آنجا که پذیرش دادگاه الکترونیک، اولاً هزینه‌هایی برای افراد همراه دارد و ثانیاً بستگی به میزان آگاهی فرد از نحوه کارکرد این دادگاه‌ها دارد، شاید در برخی موارد تحمیل یک جنبه این دادگاه‌ها بر افراد کار درستی نباشد. این موضوع به این بستگی دارد که ما به یک موضوع کیفری رسیدگی می‌نماییم یا مدنی. در موضوعات کیفری چون جنبه عمومی قضیه قوی‌تر است، نمی‌توان این دادگاه را اختیاری دانست؛ یعنی نمی‌توان از طرفین دعوی سؤال نمود که قواعد دادگاه الکترونیکی بر آنها حاکم شود یا دادگاه معمولی. پس اگر در این دادگاه‌ها قرار بر اینست که به اتهام متهمی که در زندان است، از طریق صفحه نمایشگر رسیدگی شود؛ شاکای دعوی نمی‌تواند اعتراض کند در مقابل در دعاوی مدنی؛ این امر مورد پذیرش است. البته وضعیت اخیر اختیاری بودن دادگاه مرتبط با زمانی است که دادرسی الکترونیک وجود دادگاه‌های کاملاً الکترونیک، تازه در حال شکل‌گیری بوده است؛ این روند با توسعه دادگاه‌های الکترونیک حداقل در برخی ابعاد، حتی در دعاوی مدنی به سمت اجباری بودن پیش می‌رود نمونه آن در پرونده‌های الکترونیک می‌باشد که امروزه در اکثر دادگاه‌های آمریکا به طور الکترونیکی می‌باشد» (مهرافشان، ۱۳۹۰، ص ۱۲۳)

در حقوق ایران نص صریح قانونی‌ای، مبنی بر اجباری و یا اختیاری بودن دادرسی الکترونیکی وجود ندارد. اما با استنباط از ماده ۶۵۹ قانون آیین دادرسی الکترونیکی، مواد ۴ الی ۷ آیین نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی و همچنین با توجه به رویه عملی موجود، می‌توان گفت که دادرسی الکترونیکی در برخی موارد اجباری و در برخی دیگر اختیاری است. بدین صورت که، طبق مواد ۴ و ۵ آیین نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی، مرحله تشکیل پرونده، اخذ مدارک و مستندات دعوی، اخذ امضا الکترونیکی، اخذ هزینه دادرسی به صورت الکترونیکی و ابلاغ الکترونیکی در دفاتر خدمات قضایی و یا از طریق وب سایت الکترونیکی قوه قضاییه (خارج از دفاتر از طریق اینترنت)، امریست اجباری. البته در حال حاضر با وجود آنکه پرونده‌های کیفری نیز شامل این مواد از آیین نامه می‌شوند، روند تشکیل آنها هنوز هم به شکل سنتی و از طریق مراجعه به دادسرا انجام می‌گیرد و فقط پرونده‌های حقوقی در دفاتر مربوطه ثبت می‌گردند. علت این امر شاید نبود زیرساخت‌ها و امکانات لازم در این زمینه و همچنین وجود حساسیت عمومی نسبت به امور کیفری باشد. با استناد به مواد ۶ و ۷ آیین‌نامه،

ابلاغ نیز امریست اجباری. لیکن در حال حاضر ابلاغ الکترونیکی به صورت اطلاع رسانی محدود از طریق پیامک تلفنی صورت گرفته و ابلاغ اصلی به روش سنتی کاغذی انجام می‌گیرد. همچنین ماده ۶۵۹ قانون آیین دادرسی الکترونیکی، مقرر می‌دارد: «به کارگیری سامانه‌های ویدئو کنفرانس و سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی به منظور تحقیق از اصحاب دعوی، اخذ شهادت از شهود یا نظرات کارشناسی در صورتی مجاز است که احراز هویت، اعتبار اظهارات فرد مورد نظر و ثبت مطمئن سوابق صورت پذیرد.» مطابق با این ماده استفاده از فناوری‌های الکترونیکی در فرایند دادرسی در مرحله تحقیقات و در دادگاه امری است اختیاری، اختیاری که با توجه به محتوی ماده، از جانب مقام قضاییست. بدین معنا که در صورتی که مقام قضایی نظر بر انجام دادرسی به روش الکترونیکی داشته باشد، به همان شکل نیز انجام خواهد شد.

البته در این خصوص استثنایی در تبصره ۲ ماده ۲۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری وجود دارد. مطابق با تبصره، در صورتی که دعوی فقط مستند به اظهارات شاهد و مطلع باشد، در این حالت حضور فیزیکی شاهد و مطلع در دادسرا الزامی است. در این حالت استفاده از ابزارهای الکترونیکی جهت تحقیق و استماع اظهارات برای مقام قضایی مقدور نیست. که در اینجا اجبار مقام قضایی به عدم استفاده از ابزارهای الکترونیکی مطرح شده است.

۳-۹- نداشتن محدودیت زمانی

بازآفرینی نقش دولت‌ها در فضای مجازی یک شعار بین‌المللی است، به این معنا که مردم برای دریافت خدمات نیاز به مراجعه حضوری نداشته باشند بلکه دولت در تمام روزهای هفته به صورت ۲۴ ساعته در خدمات مردم باشد (شهریاری، ۱۳۹۳). در دادرسی سنتی، مدت زمان طرح دعوی و پیگیری پرونده، محدود به زمان اداری است، این محدودیت در دادرسی الکترونیکی وجود نداشته و به صورت ۲۴ ساعته و در هر زمانی می‌توان از طریق سامانه الکترونیکی قوه قضاییه اقدام نمود. بدین جهت می‌توان گفت که دادرسی الکترونیکی، فرایندی بدون زمان است.

نتیجه‌گیری

تحقق عدالت و برابری در کوتاه‌ترین زمان همواره هدف اساسی نظام‌های حقوقی دنیا بوده است. این هدف جز با قانون محقق نمی‌گردد، قانونی که بر اساس اصول انسانی و عدالت تدوین

شده باشد. بدین جهت است که در تمامی نظام‌های حقوقی دنیا، قانون‌گذاری از اقدامات و سیاست‌های اساسی آن نظام محسوب می‌گردد. لیکن، با وجود اینکه در این راستا قانونگذاری‌های متعددی صورت گرفته است، مشکلاتی همچون اطلاع دادرسی و پیدایش جرایم رایانه‌ای همواره بر سر راه اجرای قانون وجود داشته که مانع تحقق هدف اساسی قانون می‌شود. مشکلاتی که نظام‌های حقوقی را بر آن داشته تا از ابزارهای نوین فناوری برای انجام دادرسی‌ها بهره ببرند. بدین جهت اجرای الکترونیکی دادرسی‌ها مورد توجه کشورها قرار گرفته است. دادرسی الکترونیک، نوعی از دادرسی است که در آن کاغذی دیده نمی‌شود و محاکمه به صورت مجازی و رایانه‌ای است. در واقع دادرسی الکترونیک همان دادرسی سنتی ای است که به هدف سرعت بخشی به دادرسی‌ها، به وسیله ابزارهای الکترونیکی و نوین اجرا می‌گردد.

در این تحقیق ابتدائاً در بند اول به اهداف دادرسی الکترونیک پرداخته شد. اهدافی که شاید بعضی آنها با اهداف سایر قوانین نیز مشترک باشند، لیکن این اهداف در شکل‌دهی دادرسی الکترونیک بیشتر مورد توجه و اهتمام بوده است. در بند دوم به بررسی مبانی و چرایی شکل‌گیری دادرسی الکترونیکی پرداختیم. عواملی که طی سالیان متوالی باعث کندی روند دادرسی در قوه قضاییه می‌شدند. اطلاع دادرسی و پدیداری جرایم رایانه‌ای از مهم‌ترین علل شکل‌گیری این نوع از دادرسی محسوب می‌گردند. در بند سوم نیز به بررسی ویژگی‌های دادرسی الکترونیک پرداختیم. ویژگی‌های منحصر به دادرسی الکترونیک که آنرا را از دادرسی سنتی به کلی متمایز می‌سازد. ویژگی‌هایی که مزایای دادرسی الکترونیک را بیشتر تبیین می‌نمایند. در حالت کلی می‌توان گفت که دادرسی الکترونیک فرایندی نوین است که می‌تواند بسیاری از مشکلات روند دادرسی در نظام حقوقی را برطرف سازد و کمک بزرگی در جهت تحقق هدف اساسی حقوق، یعنی برقراری عدالت و پاسخ‌گویی قانونی در کوتاه‌ترین زمان، باشد.

لیکن، لازم به ذکر است که با وجود تأثیرات مثبت دادرسی الکترونیک، اجرای کامل و کارآمد آن در ایران با خلاءهایی مواجه است. این خلاءها بیشتر مربوط به ضعف زیرساخت‌های مورد نیاز می‌باشند، از قبیل؛ نبود امکانات تکنولوژیکی کامل و به روز، پایین بودن سرعت اینترنت، عدم آشنایی کافی به این نوع از دادرسی. به نظر می‌رسد که با تنظیم و تخصیص بودجه بندی دقیق و صحیح جهت فراهم نمودن امکانات لازم، بالا بردن سرعت اینترنت، بالا بردن آگاهی عمومی از طریق برنامه‌های اجتماعی، بتوان این کاستی‌ها را جبران نمود.

منابع

- ۱- ابراهیمی، زین العابدین، « بررسی علل اطاله دادرسی در محاکم عمومی جمهوری اسلامی ایران»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۳۲، پاییز، ۱۳۷۹.
- ۲- بهره مند، حمید؛ حسین محمد کوره یز، و احسان سلیمی، « راهبردهای وضعی پیشگیری از جرایم سایبری»، مجله آموزه‌های حقوق کیفری، شماره هفتم، بهار و تابستان، ۱۳۹۲.
- ۳- پاشاوند، مجید، « بررسی راهکارهای عملی و نظری در پیشگیری از تورم کیفری»، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه تهران مرکزی، بهار، ۱۳۹۱.
- ۴- پور استاد، مجید؛ افسر گلنوش، « گزارش سفر به کنفرانس عدالت الکترونیکی در مجارستان»، مجله کانون وکلا، شماره ۲۱۰، پاییز، ۱۳۸۹.
- ۵- چای بخش، مهدی، « کاربرد فناوری اطلاعات در دادرسی مدنی (دادگاه الکترونیکی، E-court)»، ناشر: همکاران سیستم، ۱۳۸۳.
- ۶- حسنی، علیرضا، « دادگاه الکترونیکی و شیوه‌های دادرسی»، www.hasanilaw.blogfa.com، ۱۳۹۲.
- ۷- خالقی، علی، « آیین دادرسی کیفری»، تهران، انتشارات شهر دانش، چاپ ۱۱، ۱۳۹۴.
- ۸- خزایی، منوچهر، « بررسی نظری و عملی تسریع آیین دادرسی کیفری»، مجله تحقیقات حقوقی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۱۹ و ۲۰، تابستان، ۱۳۷۶.
- ۹- خورشیدی، عزت الله، « جایگاه ابلاغ در دادرسی»، www.e.khorshidi-lawyer.ir، ۱۳۹۴.
- ۱۰- زرکلام، ستار، « دادرسی‌های الکترونیکی؛ ضرورت‌ها، الزامات و چالش‌ها»، نشریه آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۳، بهار و تابستان، ۱۳۹۱.
- ۱۱- شهریاری، حمید، « تحول در خدمات دستگاه قضا با اجرای قانون دادرسی الکترونیک»، سومین نشست هم اندیشی مدیران کل و معاونان فناوری اطلاعات دادگستری‌های سراسر کشور در مشهد، دی ماه، ۱۳۹۳.
- ۱۲- عبادی، محمد اسماعیل، « علل اطاله دادرسی و راهکارهای جلوگیری از آن»، مجله: قضاوت، فروردین و اردیبهشت شماره ۳۷، ۱۳۸۵.
- ۱۳- عزتی، زکیه، « بررسی جرایم سایبری»، مجله قضاوت، شماره ۵۱، خرداد و تیر، ۱۳۸۷.
- ۱۴- غنیان، مهدیه، « بررسی میزان تعاملی بودن سایت دادگستری ایران»، انتشارات دادگستری ایلام، ۱۳۸۷.
- ۱۵- قاضی دادگستر، «مزایای استفاده از سیستم مدیریت پرونده- یار کمکی دادگاه‌ها»، www.judge.blogsky.com، فروردین ماه، ۱۳۸۷.
- ۱۶- کاتوزیان، ناصر، « اهمیت ذاتی قانون و فنون قانون‌گذاری»، نشریه داخلی کانون وکلای دادگستری مرکز، شماره ۲۴، تیر ماه، ۱۳۷۷.

- ۱۷- کاتوزیان، ناصر، «مقدمه علم حقوق»، نشر شرکت سهامی انتشار، چاپ ۶۸، ۱۳۸۷.
- ۱۸- گلدوست جویباری، رجب؛ جهاندار اکبری، «عوامل ساختاری اطلاع دادرسی در مراجع کیفری»، مجله تحقیقات حقوقی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شمار ۵۴، تابستان، ۱۳۹۰.
- ۱۹- معاونت حقوقی و توسعه قضایی، «مشکلات و عوامل ریشه ای اطلاع دادرسی»، ماهنامه قضاوت، شماره ۴۲، دی و بهمن، ۱۳۸۵.
- ۲۰- معین، محمد، «فرهنگ فارسی»، تهران: نشر راه رشد، چاپ اول، ۱۳۸۲.
- ۲۱- مهرافشان، علیرضا، «دادرسی مجازی، مفهومی نوین در عدالت قضایی»، مجله مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۳، شماره ۵، پاییز و زمستان، ۱۳۹۰.
- ۲۲- نگاهداری جوزانی، داوود، «نقش فناوری های جدید در سرعت رسیدگی به پرونده های قضایی»، روزنامه ایران، شماره ۵۷۷۱، ۲۷/۷/۹۳.
- ۲۳- هاشمی، سیر رضا؛ یحیی یوسفی، «بررسی تأثیر مکانیزه شدن نظام قضایی بر رضایت شغلی کارکنان و رضایت مندی ارباب رجوع در دادگستری کل استان کرمانشاه»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۹۲، زمستان، ۱۳۹۴.
- ۲۴- هدایتی، محمد علی، «آیین دادرسی کیفری»، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم، ۱۳۴۲.